

İlim ve Hayat
Mehmet SOYSALDI*

HAYÂ

DUYGUSUYLA YAŞAMAK

Bazı duygular vardır ki, günah ve ayıp sayılan şeyleri yapmamıza engel olur. Bunlardan birisi de sadece insanlara ait olan hayâ duygusudur.

Nitekim sözlükte “utanma, çekinme, edeb ve mahcubiyet” gibi anlamlara gelen hayâ, Türkçede ar kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bir ahlâk terimi olarak ise hayâ; “nefsin çirkin şeylerden sıkılması ve bunun için kötü şeyleri terk etmesi” şeklinde açıklanmaktadır.² Hayâ, hoş ve güzel olmayan bir olayın ortaya çıkmasından dolayı kalpte meydana gelen bir incelik ve ızdırabtır. Hayâ, herkese nasip olmayacak kadar değerlidir.

Bütün güzellikler, iyilikler İslâm ahlâkındadır. Bütün çirkinlikler, kötülükler ise, ahlâksız ve hayâsız olmaktadır. Nitekim bir hadis-i şerifte iki cihan sultanı sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v); “Hayâ imandandır.”³ buyurmaktadır. Toplumumuzda bir özdeyiş haline gelmiş olan bu hadis-i şerif, Müslümanlar için çok önemli bir mânâ ifade etmektedir.

Bu hadisten hayâ ile iman arasında sıkı bir bağ olduğunu anlamaktayız. İmanın temel esası Allah’ın varlığına birliğine ve her yerde hâzır ve nâzır olduğuna ve bizleri daima görüp gözettiğine inanmaktır. Zira âyette, “İnsan, Allah’ın kendisini gördüğünü bilmez mi?” (96/Alak, 14),

“Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde her şeyi görüp gözetendir.” (4/Nisâ, 1) buyurulmaktadır. İşte Allah’ın her yerde kendisini görüp gözettiği bilincinde olan insan, Allah’ın hoşlanmadığı her türlü kötü davranış ve huydan kendini arındırmaya çalışır. Bir insanda hayânın var olması ve gelişmesi ve devamı imana bağlıdır. Hayâ, insanın birçok nefsi isteklerine set çeker ve engeller. Hayâ duygusunu geliştiren iman ve mârifetullahıdır. Eğer hayâ duygusu iman ve mârifetullahla geliştirilmez, ih-san şuuruyla⁴ takviye edilmezse, insanı insanlığından çıkarıp, esfel-i sâfilîn/hayvanlardan da aşağı derekelere düşürecek çirkin işler yapmasına sebep olur.

Hayâ imandan olduğuna göre, hayâsız kimsenin ya imanı zayıftır veya hiç yoktur. Hayâsız bir kimsenin, “Kalbim temizdir, imanım kuvvetlidir.” demesinin asılsız olduğu anlaşılır. Hayânın en kıymetlisi, Allahu Teâlâ’dan utanmaktır. Allahu Teâlâ’dan utanan kimse, bütün çirkin işlerden uzak durur. Kendine ve insanlığa daima iyilik yapar. İşte bu açıdan hayâ, sırf hayır ve hayra vesîledir. Buna karşılık hayâsızlık ve çirkin söz de şer ve şerre götürücüdür.

Mâverdî, hayâyı, üç kısma ayırır: 1. Allah’a karşı hayâ, 2. İnsanlara karşı hayâ ve 3. Kişinin kendine karşı hayâsı.

Allah’a karşı hayâ, nefsin isteklerini terk etmekle ve dinin emirlerini yerine getirmekle olur. Nefsin gayr-i meşru olarak

istediği her şey insanın zararınıdır. Nefsin tabii ve meşru olmayan istediklerini bırakıp hayâ eden, Allahu Teâlâ’dan korkuyor demektir. O, O’nun râzı olmadığı işlerden ve sözlerden kaçınır; O’nun emirlerini harfiyen yerine getirir. Bu hususla ilgili Sevgili Peygamberimiz (s.a.v), şöyle buyurmuştur: “Allah’a karşı olabildiğince hayâlı davranın. Allah’a karşı gerektiği ölçüde hayâlı olan, kafasını ve kafasının içindekilerini, midesini ve midesinin içindekilerini kontrol altına alsın. Ölümü de hatırlıdan hiç çıkarmasın. Âhireti isteyen, dünyanın aldatıcı güzelliklerini bırakır. İşte kim böyle davranırsa, o kimse, Allah’tan hakkıyla hayâ etmiş sayılır.”⁵

İnsanlara karşı hayâ, onlara eziyet etmemek ve yanlarında çirkin işler yapmaktan ve çirkin sözler söylemekten kaçınmakla gerçekleşir. Zira mü’min, başkalarını ayıplamaz, kınamaz, fâhiş söz söylemez ve kimseyi kötülemez. Cennet, fâhiş [çirkin, ayıp] söz söyleyenlere haramdır. Sokaklarda dolaşarak çirkin söz söyleyen kimseleri, Allahu Teâlâ sevmez. Kötü ve çirkin söz, münafıklıktan bir şubedir. Çirkin sözün ve birbirine fâhiş söz söylemenin İslâmiyette yeri yoktur.

Kişinin kendine karşı hayâsı ise, edep sahibi olması demektir. Yani kişinin iffetli olması ve yalnız başına kaldığında günahlardan sakınmasıdır. Hayânın bu kısmı, nefsin erdemlerinden ve ahlâkın güzelliğinden ileri

gelmektedir.⁶ Bir insanın gerçek insanlıktan nasibi, hayâdan hissesi ölçüsündedir. Eğer hak yolcusu, bütün işlerinde bakışını ebedî hayata çevirip davranışlarını ötelere göre ayarlamıyor, mahviyet içinde iki büklüm olup edeple yaşamıyorsa, onun varlığı bir bakıma kendisi için ar, başkaları için bardır. Bu sebepten dolaydır ki:

“Hayır hayır, Allah’a yemin olsun ki hayâ sıyrılp gittiği zaman, ne hayatta ne de dünyada hayır kahr.” demişlerdir.⁷

Bir hadislerinde, “Her dinin bir ahlâkı vardır; İslâmın ahlâkı da hayâdır.”⁸ buyuran Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v), hayânın Müslümanın en belirleyici niteliği olması gerektiğini ifade etmektedir. İnsanlarda iyilik ve kötülüğü belirten bazı alâmetler vardır ki, genellikle iyiliğin alâmeti ar ve hayâ, kötülüğün alâmeti de arsızlık ve hayâsızlık olarak bilinmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v)’in, “Eğer utanmıyorsan istediğini yapabilirsin.”⁹ hadis-i şerifi Müslümanlardaki ahlâk anlayışının ana esası haline gelmiştir.

Kaynaklarda bu hadis-i şerif, genellikle iki şekilde yorumlanmaktadır. İbnü'l-Esîr, bunları şöyle açıklamaktadır:

a) “Ayıplanmaktan kaygı duymuyor, utanmıyorsan artık seni kötülükten alıkoyacak bir güç kalmamış demektir; içinden ne geçiyorsa yapabilirsin.” Buna göre hadis, bir tenkit ve tehdit

anlamı taşımakta, hayânın kötülükten alıkoyan ahlâkî işlevinin önemine işaret etmektedir.

b) “Hayâ duygusunu kaybetmediğinden, yapacağın işin doğruluğundan ve utanılacak bir şey olmadığından emin isen bu ölçüler içerisinde dilediğini yapabilirsin.” Bu yoruma göre de hadiste, utanç duyulmayan işlerin iyi ve yapılabilir olduğuna dair bir işaret ve izin vardır.¹⁰

Dünyada ne kadar kötülük varsa bunlar hep hayânın yoksunluğundan olmaktadır. Hayâ duygusu kaybolan insanlık, canavarlaşır. Utanmayı kaldıran toplum ise, soysuzlaşır. Nitekim Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî Hazretleri, bunu şöyle dile getirir:

“O hayânın en büyük tecellisi Peygamberler ve Velilerdir.

Her türlü kavgâ ve gü-rültünün sebebi, menşei hayâsızlıktır.

Hani kerem, hani ayıp örtücülük, nerde HAYÂ!

Yüz binlerce ayıpları örterdi Enbiyâ...”

Birçok değer ve kıymet hükümünün alt üst olduğu, kalbî ve ruhî hayatın iflas ettiği, Muhammedî bir havanın bizden uzaklaştığı günümüzde, İslâm’ın bu türlü güzel esaslarına insanlığın her zamandan daha çok ihtiyacı vardır. Nitekim Millî Şairimiz Mehmet Akif

Ersoy, günümüz insanlığının içine düştüğü durumu şu beyitlerinde ne kadar güzel ifade etmektedir:

Hayâ sıyrılmış inmiş, öyle yüzüzlük ki her yerde...

Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!

Vefâ yok, ahde hürmet hiç, emânet lafz-ı bî-medlûl;

Yalan râiç, hyânet mültezem her yerde, hak meçhûl.

Beyinler ürperir, yâ Rab, ne korkunç inklâp olmuş:

Ne din kalmış, ne iman, din harâb, iman türâb olmuş!

Mefâhîr kaynasın gitsin de, vicdanlar kesilsin lâl...

Bu izmihlâl-i ahlâkî yürürken, durmaz istiklâl!

Cenab-ı Hak, cümlemizi ve bütün Ümmet-i Muhammedi hayâsızlıktan, amelsiz imandan, faydasız ilim ve faydasız işlerden muhafaza buyursun. ÂMİN

Dipnot

^{*} Prof.Dr.

2 Râğib İsfahânî, *el-Müfredât*, s.270.

3 Buhârî, İmân, 16, Edeb, 77; Müslim, İmân, 57-59.

4 Allah’ı görüyormuş gibi kulluk yapmak, biz onu görmüyorsak da O bizi görüyor ya.

5 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 387.

6 Mâverîdî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî, *Edebü’l-Dünya ve’l-Dîn*, 2. baskı, Daru İbni Kesir, 1415/ 1990, s. 392-393.

7 İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte*, V, 290.

8 İbn Mâce, Zühd, 17; el-Muvatta, Hüsnü’l-Huluk, 9.

9 Buhârî, Enbiyâ, 54; Edeb, 78; Ebû Dâvûd, Edeb, 6.

10 İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, “hy mad”; Çağırıcı, Mustafa, “Hayâ Mad.” *İslam Ans.*, XVI, 554.